Тихий, задумливий вечір спускався на велике, розкидане по нагористому берегу невеличкої річки, місто. Воно не знало спочинку ні вдень ні вночі, а гуркотіло, гомоніло, кипіло, ніби поспішало прожити той час, що випав йому від долі,— прожити й завмерти, унишкнути хутчій навіки. А вечір, сумирний, як сама тиша, неохоче поволі покривав сю метушню, денні турботи: здавалось, що йому прикро й боляче змішувати поважний спокій, свій поетичний глибокий смуток з безладним гомоном життя.

Понад річкою закурилась сріблястим серпанком в зелених кучерявих берегах сива, легенька, як чарівний сон, імла, і коли б не важкі, грубі або тонісенькі, пронизливі гудки пароходів, що неслись звідтіля, то можна було б думати, що там, за городом, існує інше життя, таємне й привабливе, як чудова стародавня казка.

Сонце давно зайшло; зникли довгі передвечірні тіні. Вулиці ще більш заворушились людьми, тільки вже більш чепурними, веселішими й спокійними: помітно було, що трудовий день скінчився, й на пішоходи з душних кімнат висипав люд, що вбачає красу тихого літнього вечора не в можливості спочити міцним сном після клопоту й важкої праці, а в самій його приємній прохолоді, в загадковім мовчанні й таємності. Присмерком не можна було в сій рухливій юрбі відрізнити інтелігентного працівника, що вийшов трохи провітрити свій мозок, стомлений у нудній конторі якої-небудь інституції, від ситого буржуа, котрого стомила спека й тяжке безділля. Вечірня сутінь і бажання розважитись, цілком використати красу журливого вечора, зрівняло всіх, і хіба тільки досвідчене око людини в сірому, що часом виринала в юрбі, дещо розбирало в сій метушні й гомоні.

Городовий Кавун сидів на кам’янім стовпчику біля будки з квасом і щохвилини позіхав смачно, зрідка перекидаючись увагами з старою жидівкою Рухлею, що на розі Архирейської й М.-Острожної вулиць продавала квас з льодом і насіння— Сухорлява кумедна фігура Кавунова химерно зігнулась, і велика шабля, що стояла у нього між коліньми,

досягала йому до вуха. Червоне зморщене обличчя з невеличкими рудими вусами нахилилось уперед, сіро-білясті очі байдужно позирали довкола, навіть не помічаючи цікавого різнокольорового натовпу, що так залюбки топтав вузенькі пішоходи, з захопленням човгаючи підошвами й жваво, бадьоро розмовляючи. Ледве помітно зітхало над ним важке гілля розлогого рясного каштану, й тихо шептались високі струнке тополі. За спиною іноді уривчасто кашляла й пирскала візникова шкапа, дзвінко переступаючи з ноги на ногу.

— Пррр... ти, чортова кукло! — прокидався часом візник, сіпав віжками й знову сідав замислившись, дожидаючи, коли почується гучне — "ізвощик, подавай!"

— І-е-а!.. брр...— позіхав Кавун до сліз.— Пху! Будь ти проклят, як позіхається!.. Який воно час? — ні до кого, власне, не звертаючись, промимрив він та зараз і забув, про що спитав.

— Що, нудно? — підійшов до нього чоловічок у сірому картатому піджаці з великим чорним парасолем під паховою.— Здрастуй,— додав він, помацавши недбало Кавуна за руку.

— А, се ви, Ниточкин?..— обізвавсь до нього Кавун.— Нудно... Просто адівительно, як воно ото люди ходять, Сходять, і ходять. Здайоться, ліг би отсе та спав, аж чортам тошно.

— Що ж ви хатітє? — зауважила Рухля.— Кавалери з баришнями вийшли у проходку холодком, то їм одно вдовольствіє... Квасу нє хатітє? — звернулась вона до Ниточкина.

— Ні, дякую. А от насіння, з нашим удовольствієм.

Він запустив п’ятерню в купу насіння, набрав цілу жменю і, сівши коло Кавуна на камінь, почав лускати, завзято спльовуючи. Вузенькі очі його так і бігали по юрбі.

— Он глянь,— штовхнув він у плече Кавуна,— Цюпцюра пішов до своєї куми.

— Де? Ото?

— Еге, у брилі "здрастуй-прощай".

— Хто ж вони будуть? Письмоводитель?

— Який письмоводитель?.. Бас із собора. Там гартань, доложу вам, як у бугая.

— Да, воно, знаєте, єсть, которії...

— Куди тобі... я, як ще не знав його, стрітив раз якось на Мало-Острожній. Дивлюсь фігура подозрительна. Ну, канєшно, прослідив, як полатається. Дивлюсь, зайшов він до бублейниці Ругнихи,— знаєш? — що коло собора бублики продає...

— Ну, аякже, канєшно.

"Що за оказія,— думаю собі,— чого він туди зайшов? Невже Ругниха займається політикою?.. Розпитавсь у рябої Феньки, коли вказується... Хе-хе-хе... тут другого сорту політика, больше нащот амурів... любовного, значить, інтересу".

— Ги-и! Здорово... Да, воно буває... От, скажем, у нас, у Благовіщенській церкві...

— А ондечки з кавалером під ручку йде мадіска Машка.

— Ота чорнява?

— Ну да. Гарна, каналія. Я давно вже до неї підбираюсь — не везьоть. У нас, говорить, без вас є предмет. Такая стерва! І хоч би що путнє, а то... Я так полагаю, що він або студент, або жидок...

— Да, вони, етії студенти...

— Ну, да ми єтого предмета живо сплавимо, нам сто раз плюнуть.

— Хе-хе-хе!

— Особливо, коли нащот політики конституцію подвідьом.

— А ви, гаспадін, кого поджидаете? — перебила розмову Рухля.

— А тобі яке діло? — хутко кинув їй Ниточкин.— Може, дожидаю, а може, й ні.

— Я так, спрашую...

— Хе-хе-хе! — вишкірився Кавун.— Діжурив я якось у театрі, у саду. Так там теж приставляли одну малоросійську кумедію "Савка Чалой", і то же самоє один гайдамака говорив: може, говорить, Чалой, а може, й ні... Сміхотворноє, доложу вам, приставлєніє.

— Кому ж він говорив?

— Панові Потоцькому. У тебе, говорить, Потоцький, розум жіноцький...

— Хе-хе-хе, здорово! — реготався Ниточкин.— Ну-ну, розсердився, мабуть?

— У-у, здорово гнівався. Уб’ю, говорить, сукиного сина! А той каже: може, говорить, вб’єш, а може, й ні...

Знов обидва зареготались.

— Смєлівой який, і не злякався,— дивувалась Рухля.

— Ну, аякже. Хіба ви не знаєте запорожців?..

— Е, ні, товаришко, ви помиляєтесь, слово честі, помиляєтесь,— палко щось доводив молодий панич якійсь вродливій панночці, проходячи в юрбі повз Рухлину будку.

— Хто? Я? Ніколи,— обурилась панночка.

— А я вам говорю, що ви помиляєтесь. Народ мовчить? Знаю, що мовчить, але се мовчання подібне до пушкінового "народ безмолвствует". Розумієте?.. Народ гаразд тепер...

Ниточкин раптом нашорошив вуха, потім кинув насіння, підвівся хутко з каменю і, помахуючи парасолем, пішов за парочкою.

— Пішов на влови,— засміявся Кавун.

— Хто вони такії? — спитала Рухля: вона теж помітила щось непевне.

— Хто?.. Сволоч, он хто,— плюнув Кавун.— Шпиг, хіба ти не бачиш?.. Ото вже когось націлив.

Тим часом парочка знов показалась в юрбі, йдучи назад і палко розмовляючи. Панночка зненацька кинула оком на Кавуна і, помітивши, очевидно, що тепер він вже один сидить та ще й пильно стежить за нею, хутко озирнулась, штовхнувши бесідника ліктем. Ниточкин, вдаючи

з себе байдужого, плівся позаду. Панночка зневажливо змірила його з голови до ніг і, ні до кого, власне, не звертаючись, промовила голосно:

— І чого б я нишпорив?..

Потім взяла під руку молодого чоловіка й тихо, але виразно, промовила:

— Буде дощ.

— Хіба? — здивувався той і підняв голову.— Вигадайте, ані хмарочки...

— А я вам кажу, буде, бо шпиги ходять з парасолями.

— Тише, Галю,— зупинив її панич і озирнувся.

Ниточкин звернув ліворуч, перестрибнув рівчак і перейшов на другий бік вулиці.

— Ха-ха-ха! — почув він услід,— спугнули птаха.

— Ги-и, здорово, маладчина баришня,— сміявся Кавун,— чисто одбрила хамлєта, щоб не никав, як потайний собака.

Хтось підійшов до будки й купив на дві копійки насіння.

— А квасу не хатітє? — питала Рухля, одраховуючи здачу.— Холодний, з льодом.

— Ні...

— А-а!..— позіхав Кавун.— Чого се мені сьогодні так спать хочеться?.. Дай квасу.

Рухля націдила йому з обв’язаної якоюсь ганчіркою діжки кухлик квасу. Він випив, утерся рукавом сірого від пороху мундира, взяв жменю насіння і повагом почав спльовувати.

Вечір непомітно переходив у ніч. За річкою край неба на обрію почав ясніти: то сходив місяць. Зірки ніжно тремтіли в високості.

— Треба, мабуть, кінчати торговлю, щось нема покупців,— промовила Рухля й почала мляво лаштуватись додому.

Кавун не відповів. Він сидів нерухомо й про щось думав, дивлячись собі в ноги.

По вулицях по обидва боки, мов у калейдоскопі, ворушились, мінялись, проходили темні, білі, сірі постаті, чувся гомін, то тихий, поважний, то палкий, бадьорий, повний завзяття, і відразу можна було впізнати веселі молоді пари, молоде життя. Поміж дорослими бігали, грались діти в куценьких штанцях і кумедних бриликах; дзвінкий регіт їхній додавав багато краси задумливому вечерові. По розмові й по чудному акцентові Кавун помічав, що більшість із сього натовпу були жиди.

"Найпаче пильнуй за жидами",— пригадав він суворий наказ сердитого начальства.

У відчинені вікна солдатської казарми вирвалось мелодійне рипіння гармонії, набридливо вп’ялось у серце, й воно боляче занило.

Десять люби-и-ла,

Дев’ять позаби-и-ла,

Одного я забить не магу...—

врізався в журливу мелодію скрипучий, неприємний голос...

— А вони зовсім не такі вже страшні,— думав Кавун, слідкуючи очима за жвавими рухами молоді, і щось гарне, тепле заворушилось йому всередині.— Кажуть, ніби думки у них вовчі; ну, та у кого вони тепер людські? Всім погано стало жити на світі, всім тісно, ну й їдять один одного. Наші молоді хлопці більш уредні...

І пригадалось йому, як одного разу стояв він у тюремнім дворі недалеко од вікна, прислухаючись до голосної суперечки, що вилітала з тюрми вікном на вулицю, й дивувався тій силі завзяття, яку мали оті молоді в’язні: дуже багато треба було його, щоб так палко, весело й голосно розмовляти в тім каторжнім, кам’янім мішку. І сердито на них було, що робили різні неподобні вчинки, за котрі садовлять до тюрми, й жалко їх... хороших, молодих.

От якби тільки начальство не сердилось, то можна було б і побалакати з ними, висловити їм, що так робити нехороше, що таким молодим та гарним людям не личить сидіти по тюрмах поруч із запеклими злодіюгами.

І вони, хоч і зелені ще, мовляв, та гарячі, але — він знає — дуже розумні й відразу зрозуміли б його. А то... діти, справжні діти, їй же Богу!..

— Бабуню, ви вже ідьотє домой? — почув Кавун біля себе веселу дитячу розмову.

— Іду, іду, а чом же мені не йти? — відповіла їм ласкаво Рухля.— Хіба тепер может бить яка торговля? Ось тривайте, поможете бабуні.

— Се твої дітки? — спитав Кавун, гладячи по голівці чорненьку кучеряву дівчинку років шести

— Діти?.. Зачим діти? Ви ж чуєте, звуть мене бабуньою.

— Так, так... гарненькі дітки. До бабусі прийшла, чорноока? — нахилився Кавун до дівчинки, ласкаво усміхаючись. Дівчисько перелякано дивилось скоса на шаблюку.

— У мене теж отака... Настя. Гарна дівчинка... І ти гарна... Як тебе звуть?

— Роза,— похнюпившись, відповіла та.

— Так, так, маладчина, умниця. Велика рости, отака-а велика.

Він вхопив дівчинку під пахви й високо підняв над головою.

— Гарадавой!! — почувся поблизу прикрий, пронизливий голос.

Кавун побілів і, повернувшись, став як стовб, приклавши руку до козирка. Рухля моторніш заметушилась, складаючи свої вузли.

— Хе... ето називається га-ра-да-вой...

Нецензурна лайка. Натовп зменшив ходу, розмови вщухли. Пронизливий голос луною пішов вулицями й різав вухо.

— Ето на-зи-ва-єт-ся гарадавой... хе!..— пирхав пристав.— Он на пасту з жі-де-ня-та-мі паршівимі нєжності затеял... У-ух ти,— доточив він лайку, принизивши голос і блискаючи очима.— Пагаді,— засичало начальство далі,— я тебе накажу, как нужно стаять на пасту... Утром явішся ка мне, слишіш?

— Так тошно, вашскобродіє, винуваті..

Пристав одійшов, пирхаючи. Вулиця знов загомоніла; чутно було дуже неприємні епітети на адресу суворого начальства.

Кавун з півхвилини стояв отетерілий, нарешті звірюкою накинувся на Рухлю, пхнувши дівчинку в спину. На вулиці розітнувся дитячий лемент.

— Прибери звідсіль своїх жиденят, падлюко!

— Зачим ви обіжаєте дітьо? — кричала Рухля.— Що воно вам іздєлало?..

— Замовчи,— тупав ногами Кавун.— Прокляті! Погибелі на вас немає!

— А ти не штовхайся. Разві вона до тібє на руки лізла?.. Міша, Роза, домой!..

Знов гомін натовпу, човгання по пішоходах, тихий шепіт тополів, зітхання каштанів. Місяць, жовтий, як цитрина, піднявся за річкою й насмішкувато дивився на місто.

Кавун підправив ремінь на плечах, обсмикав мундира й вийшов посеред вулиці "на пост".

Його душила злість і ненависть до всіх, а в серцю глибоко-глибоко, мов шашіль, скрипів червяк заздрості до балакучого безмундирного натовпу.

1907